

ПРАВО НА ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ДОСТУПНОСТІ ТА ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

АНТОШКІНА Валерія Костянтинівна - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Приватного вищого навчального закладу «Європейській університет»

ORCID: 0000 0003 2136 3073

ШЕВЧЕНКО Дмитро Анатолійович - доктор юридичних наук, доцент кафедри господарського та транспортного права Державного університету інфраструктури та технологій

ORCID 0000-0002-7891-3331

УДК 340.115:378.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.4.1>

У статті здійснено комплексний аналіз права на юридичну освіту в умовах війни з акцентом на виклики доступності та гарантії реалізації. Встановлено, що право на освіту, закріплене в Конституції України та низці міжнародних документів, набуває особливої актуальності під час воєнних дій. Розглянуто організаційні та інституційні аспекти забезпечення права на юридичну освіту, включаючи впровадження національного мультипредметного тесту, адаптацію навчальних програм до умов дистанційного навчання, забезпечення безпеки студентів та викладачів. Особливу увагу приділено впливу фінансових, соціальних та психологічних викликів на доступність освіти. Досліджено інноваційні підходи, зокрема використання цифрових технологій у навчальному процесі та активізацію міжнародної співпраці. Зазначено, що війна стала каталізатором трансформацій у юридичній освіті, спрямованих на підвищення якості підготовки фахівців та їхньої адаптації до нових викликів. Підсумовано, що попри складнощі, юридична освіта в Україні демонструє здатність до стійкості, зберігаючи свій потенціал для подальшого розвитку як ключового елемента правової стабільності держави.

Ключові слова: право на освіту, юридична освіта, доступність освіти в умовах кризи, виклики забезпечення права на юридичну освіту.

Постановка проблеми

В умовах війни в Україні забезпечення прав людини набуває особливого значення, а право на освіту стає ключовим аспектом, що формує основу демократичного суспільства та стабільного майбутнього країни. Освіта, гарантована Конституцією України, не лише сприяє відновленню суспільства та подоланню наслідків війни, але й забезпечує рівні можливості для всіх громадян. Особливе місце серед освітніх напрямів посідає юридична освіта, яка відіграє стратегічну роль у зміцненні верховенства права, захисті прав людини, документуванні військових злочинів та правовій підтримці відновлення країни.

Право на освіту закріплене в численних міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права дитини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Хартія Європейського Союзу про основні права та акти Болонського процесу. Ці документи наголошують на важливості забезпечення доступу до якісної освіти, зокрема вищої, як засобу подолання нерівності, інтеграції громадян та розвитку суспільства. В умовах війни освітня система виконує додаткову стабілізаційну функцію, допомагаючи молоді планувати майбутнє, здобувати необхідні компетенції та сприяти відновленню держави.

Так, Сенсом Мілтон у своїй роботі, аналізуючи положення Цілей сталого розвитку 16 (SDG 16), прийнятих ООН у 2015 році, зокрема завдання Target 4.3, підкреслює зміну акцентів у підходах до освіти. Цей зсув пов'язаний із зростаючим розумінням ролі вищої освіти у вирішенні складних викликів у нестабільних умовах. Вища освіта забезпечує критичні навички, необхідні для відновлення суспільств, і сприяє розвитку інституційного потенціалу, миру та сталого розвитку. Автор наголошує на важливості вищої освіти не лише як економічного ресурсу, а й як ключового чинника соціальної згуртованості та демократичного управління [1].

У цьому контексті юридична освіта формує фахівців, здатних вирішувати складні правові питання, розробляти стратегії захисту постраждалих, документувати злочини та відновлювати правову систему. Забезпечення права на юридичну освіту є невід'ємною частиною процесу відновлення України та зміцнення її правової системи.

Стан дослідження проблеми

Проблеми функціонування освіти є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, які працюють над розробкою оптимальних механізмів забезпечення освітніх систем у кризових умовах та під час воєнних конфліктів. У світовій практиці найчастіше аналізуються кейси Руанди, Сирії, Ефіопії, Афганістану [2], а тепер і України. Війна на сході України, яка триває з 2014 року, частково сприяла створенню вітчизняних напрацювань щодо адаптації системи освіти до умов конфлікту. Від початку повномасштабного вторгнення 2022р. було підготовлено кілька збірок, які окреслюють керівні орієнтири для подальшого функціонування вищої освіти в Україні [3; 4; 5].

Низка авторів у своїх публікаціях зосереджується на переосмисленні освітнього процесу в умовах війни, аналізуючи адаптацію закладів освіти до нових реалій [6]. Ці дослідження охоплюють цифровізацію освіти, зміни підходів до викладання, розвиток дистанційного навчання та забезпе-

чення психологічної підтримки студентів і викладачів. Юридична освіта, хоча й відповідає загальним тенденціям вищої освіти, має свої специфічні виклики. Зокрема, це значна увага до практичного навчання, стажувань та співпраці з правозастосовними органами, що значно ускладнюється під час війни.

Мета і завдання дослідження

У вітчизняних дослідженнях впливу війни на юридичну освіту переважно акцентується на організаційних аспектах функціонування вищої освіти, тоді як правовий статус юридичної освіти як фундаментального права залишається недостатньо вивченим. У цьому дослідженні ставиться за мету здійснити аналіз специфіки юридичної освіти як реалізації права на освіту, гарантованого Конституцією України та міжнародними актами, з акцентом на її роль у демократичному суспільстві та особливості функціонування в умовах воєнного стану.

Право на юридичну освіту, яке є позитивним правом, вимагає активних дій держави для його реалізації. Для оцінки впливу війни на це право важливо враховувати такі аспекти: рівний доступ до навчальних закладів, фінансова доступність, фізична безпека, належна інфраструктура та якісні навчальні програми. У дослідженні кожен із цих елементів буде детально проаналізований у контексті їх порушень через війну, а також розглянуто дії, які стейкхолдери мали вжити для мінімізації негативних наслідків. Об'єктом дослідження є забезпечення права на юридичну освіту в умовах воєнного стану, що розглядається як важливий елемент стабільності та відновлення українського суспільства. Предметом дослідження є специфіка функціонування юридичної освіти як реалізації конституційного та міжнародно-правового права на освіту, з акцентом на особливості її організації в умовах війни, включно з питаннями доступності, якості та інституційної спроможності.

Методологічна основа дослідження

Досліджуючи вплив війни на освіту, необхідно звернути увагу на два рівні аналізу: загальний вплив на систему освіти та

специфічні виклики, характерні для юридичної освіти. Такий підхід дозволяє не лише зрозуміти поточний стан юридичної освіти, але й передбачити можливі наслідки у постконфліктний період. Для досягнення цієї мети дослідження базується на комплексній методології, яка включає міждисциплінарний підхід, який об'єднує аналітичні, порівняльно-правові та статистичні методи. Аналітичний метод застосовувався для оцінки нормативно-правових актів та їхнього впливу на організацію юридичної освіти в умовах війни. Порівняльно-правовий підхід дозволив зіставити український досвід із практиками інших країн, що також стикалися з викликами військових конфліктів. Статистичні методи використовувалися для аналізу таких показників, як динаміка студентів юридичних спеціальностей, кількість освітніх закладів і обсяги державного замовлення.

Дані для дослідження були зібрані з офіційних джерел, таких як звіти Міністерства освіти і науки України, дослідження міжнародних організацій та наукові публікації. Це забезпечило цілісність та об'єктивність аналізу, спрямованого на виявлення ключових тенденцій та викликів юридичної освіти в умовах війни.

Виклад основного матеріалу

Досліджуючи тему, варто зазначити суттєву відмінність України від інших країн, які стикалися з військовими конфліктами останні 20-30 років — високий рівень охоплення вищою освітою, який зберігався до початку повномасштабної війни. Навіть якщо враховувати, що за останні два десятиліття рівень охоплення вищою освітою у світі майже подвоївся: з 19% у 2000 році до 38% у 2018 році [7] (хоча між регіонами існують значні відмінності), то український показник є значно вищий і більше відповідає рівню найрозвиненіших розвинених країн.

Якщо ж говорити про юридичну освіту, то станом на 1 жовтня 2023 року кількість студентів юридичних спеціальностей в Україні становила 81 646 осіб. Кількість юридичних шкіл залишилася практично незмінною порівняно з довоєнною: 168 закладів готують бакалаврів, а 121 — магі-

стрів. Для прикладу, якщо порівняти з Канадою, яка має співставну кількість населення (станом на 1 липня 2024 року — 41 288 599 осіб), то там оперує лише 24 юридичні школи із меншою кількістю студентів [8].

Серед юридичних шкіл, які входять до десятки найкращих, жодна не була переміщена в інший регіон з безпекових міркувань після 2022 року. Наприклад, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого в Харкові, хоча і постраждав від обстрілів, продовжує свою роботу, адаптуючи навчальний процес до дистанційного формату. Проблеми, пов'язані з руйнуванням інфраструктури, нестабільністю електропостачання, постійними обстрілами та загрозою життю студентів і викладачів, значно ускладнюють організацію навчання. Однак це не вплинуло критичним чином на ключові показники, що свідчить про високу адаптивність системи. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, який розташований у зоні постійних обстрілів, та Одеський національний університет імені І. І. Мечникова — також не здають позицій у рейтингу юридичних шкіл [9]. Це свідчить про те, що навіть у найскладніших умовах провідні юридичні школи продовжують забезпечувати високий рівень підготовки студентів.

Аналізуючи функціонування вищої юридичної освіти, ми зосередилися на аспектах доступності та забезпечення доступу до освіти. Розглянувши вищенаведений матеріал, можна стверджувати, що доступність інфраструктури для українських студентів була збережена завдяки функціонуванню мережі правничих шкіл, а також переміщенню частини закладів освіти з окупованих територій на безпечні.

Що стосується організаційної складової, необхідної для реалізації права на освіту, то тут слід відзначити величезний обсяг роботи, виконаний у співпраці між органами управління освітою та самими закладами освіти. Така скоординована діяльність дозволила забезпечити стабільність і, що не менш важливо, безперервність освітнього процесу навіть в умовах воєнного стану.

Згідно з наказом МОН № 434 від 12.05.2022, національний мультипредмет-

ний тест (НМТ) був запроваджений як альтернатива зовнішньому незалежному оцінюванню (ЗНО) для вступу на навчання на бакалавраті, з метою гарантування рівного доступу до вищої освіти в умовах воєнного стану. Наказами № 445 та № 465 визначено мережу центрів тестування як в Україні, так і за кордоном, що дозволяє скласти іспити тим, хто перебуває за межами країни.

Крім НМТ, держава забезпечила можливість складання Єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ) для спеціальності «Право» за кордоном для вступу на магістратуру. Водночас для отримання диплома магістра за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право» обов'язковим є складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ). Оскільки ЄДКІ проводиться лише на базі закладів освіти в Україні, здобувачі за кордоном стикаються з додатковими труднощами. Це вказує на необхідність подальшої адаптації процедур до реалій воєнного часу.

Загалом реформування механізму доступу до юридичної освіти та підвищення якості освітніх послуг активно відбувалося протягом останнього десятиліття в нашій країні. Війна прискорила цей процес, створивши умови, які змусили систему освіти швидше адаптуватися. Як зазначає Євдокімова Н., зазвичай освітні практики уповільнюють впровадження інновацій, проте війна стимулювала реформи, які за інших умов могли б зайняти значно більше часу [10].

Отже, провівши певні стабілізаційні заходи, органи управління освітою продовжили процес реформування в досліджуваній сфері, спрямовані на ретельніший відбір осіб, які мають на меті отримати вищу юридичну освіту. Так саме у вступній компанії 2024 року були суттєво підвищені вимоги до конкурсного балу порівняно з попередніми роками для контрактної форми навчання (до 150 балів як і для бюджетної форми). Враховуючи всі дані, можемо припустити, що саме це, а не воєнний стан резюмувався в те, що у вступну кампанію 2024 року було сумарно зараховано на бакалаврат зі спеціальності 081 Право на основі повної загальної середньої освіти 7007 осіб, що на 51% менше ніж зараховано у 2023

році та на 32% менше ніж у 2022 [11]. Тим не менше у 2024 році спеціальність 081 «Право» увійшла до десятки найпопулярніших серед вступників, посівши 6-те місце з понад 26 тисячами поданих заяв, хоча і не очолювала рейтинг популярності, як у попередні роки [12].

Попри складнощі, викликані війною, освітня система України демонструє високу адаптивність до нових умов. Одним із ключових механізмів стало запровадження дистанційного та гібридного навчання. Цей формат забезпечив безперервність освітнього процесу та доступ до навчання для більшості студентів, навіть у регіонах, де інфраструктура була пошкоджена через військові дії. Університети впроваджують інноваційні освітні програми, спрямовані на збереження якості навчання навіть за кризових обставин. Завдяки досвіду, отриманому під час пандемії, та стрімкому розвитку технологій, у короткі терміни було впроваджено дистанційне та гібридне навчання, що дозволило забезпечити безперервність освітнього процесу. Юридична освіта, на відміну від медичної чи технічної, виявилася більш адаптованою до таких змін, оскільки її зміст легше трансформувати у цифровий формат із мінімальними втратами якості. Це сприяло активній розбудові віртуального навчального середовища, систематизації навчальних матеріалів та вдосконаленню цифрових навичок у викладачів. Після часткового повернення до офлайн-формату в 2024 році (де це було можливо зробити з урахуванням безпекових вимог) напрацьовані інноваційні методики стали фундаментом для подальшого вдосконалення освітнього процесу. Дистанційне навчання також підвищило прозорість освітнього процесу завдяки фіксації навчальних досягнень студентів і збереженню всіх завдань в електронній формі. Для юридичної освіти це стало не лише рішенням для кризових умов, але й важливим кроком у підготовці до змін у правовій сфері. Розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, автоматизація процесів у правосудді, впровадження електронного судочинства, уже змінюють підходи до організації юридичної роботи [13]. Передові юридичні

школи в Україні почали впроваджувати курси, спрямовані на навчання студентів роботи з такими технологіями, забезпечуючи їм актуальні компетенції для майбутньої професійної діяльності. Варто зазначити, що впровадження технологій створило синергію, яка спонукала юридичні школи не лише до вдосконалення освітнього процесу, а й до підготовки студентів до роботи в умовах цифрової трансформації юридичної практики.

Водночас існують і проблеми: ефективність онлайн-навчання, особливо за тривалого використання, викликає занепокоєння через зниження концентрації уваги студентів і труднощі з адаптацією традиційних методик викладання до цифрового формату. Дійсно, перенесення аудиторних занять в онлайн-середовище без перегляду підходів до викладання часто знижує якість навчання. Це вказує на необхідність подальшого вдосконалення методології онлайн-освіти.

Воєнний стан також виявив додаткові проблеми в практичній підготовці майбутніх юристів, яка традиційно є слабкою ланкою у вітчизняному освітньому процесі. Постійні повітряні тривоги, обмеження очної роботи та перехід на дистанційний формат значно ускладнили залучення здобувачів освіти до практичної діяльності, що є невід'ємною складовою якісної юридичної підготовки. Разом з тим розвиток іммерсивних технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, відкриває нові перспективи для вдосконалення практичних навичок студентів [14]. Наприклад, використання симуляторів для навчання проведенню допитів свідків, підготовки до судових засідань чи моделювання інших процесуальних дій може суттєво підвищити ефективність практичної підготовки. Такі інноваційні методи дають змогу забезпечити інтерактивне навчання навіть в умовах обмеженого доступу до реальної практики.

Аналізуючи питання якості освіти, доцільно виділити аспект, що має потенціал для довгострокового позитивного впливу на освітню систему - значну активізацію міжнародної співпраці. Юридичні школи уклали десятки угод про подвійні дипломи, що відкриває нові можливості для здобува-

чів освіти. Кількість українських студентів та викладачів, які беруть участь у програмах навчання за кордоном, суттєво зростає. Водночас вони активно підтримують українську юридичну спільноту, організовуючи лекції, семінари та обмін досвідом.

Одним із численних прикладів міжнародної співпраці є проєкт «Модернізація юридичної освіти для підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції України», реалізований у межах програми Erasmus+. У ньому взяли участь п'ять українських університетів разом із партнерами з Литви та Польщі. Метою проєкту є модернізація навчальних програм юридичних дисциплін і підготовка фахівців, здатних ефективно працювати в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції [15].

Вищезазначений досвід сприяє не лише розширенню та вдосконаленню навчального контенту, але й забезпечує інтеграцію українських правничих шкіл у міжнародний освітній простір. Це підвищує відкритість, сприяє впровадженню найкращих практик, удосконаленню знання іноземних мов і підвищенню стандартів роботи. Додатково, консенсус української наукової спільноти щодо обмеження цитування російськомовних наукових джерел створює нові можливості для розвитку юридичної науки, орієнтованої на стандарти та практики розвинених демократичних країн і міжнародних інституцій.

Нова реальність також спонукала юристів більше уваги приділяти вивченню міжнародного права, гуманітарного права та норм європейського законодавства. Зокрема, багато викладачів інтегрували у свої курси вивчення механізмів документування військових злочинів та захисту прав людини в умовах війни.

Попри численні виклики, юридична освіта в Україні зберігає потенціал для розвитку. Поступове скорочення кількості юридичних шкіл, поряд із впровадженням нових можливостей для вдосконалення професійних навичок, сприяє зміцненню викладацького складу. Підвищення стандартів відбору вступників як на бакалаврат, так і на магістратуру, створює передумови для досягнення вищих освітніх результатів

майбутніми юристами. Зважаючи на сталу популярність спеціальності «Право», можна очікувати, що цей напрям залишиться стійким навіть за умов часткового відтоку молоді за кордон. Це підтверджують і висновки вітчизняних дослідників, які наголошують на важливості збереження й розвитку юридичної освіти як ключового елемента для забезпечення правової стабільності й відновлення країни у післявоєнний період [16].

Проте розвиток юридичної освіти в умовах війни неможливий без урахування фінансових викликів, які впливають як на функціонування закладів освіти, так і на доступність навчання для студентів. Спеціальність «Право» традиційно належить до найдорожчих навчальних програм в українських університетах. У 2024 році середня вартість року навчання на цій спеціальності у провідних вишах України сягнула 47 028 гривень, що свідчить про зростання цін до 30% порівняно з попереднім роком [17]. Водночас обсяг державного замовлення на підготовку бакалаврів за спеціальністю 081 «Право» суттєво скоротився: у 2024 році він становив 1934 місця, що на 1230 менше, ніж у 2023 році, та на 577 менше, ніж у 2022 році. Для порівняння, на підготовку бакалаврів за спеціальністю 014 «Середня освіта» було виділено 7319 бюджетних місць [18].

Війна до того ж значно посилила фінансові труднощі студентів. Згідно з дослідженням «Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії», 65,98% студентів контрактної форми навчання відзначили, що їм та їхнім сім'ям стало складніше сплатити за навчання після початку повномасштабного вторгнення. Для студентів бюджетної форми навчання загострилася залежність від стипендій, які стали основним джерелом підтримки в умовах фінансової нестабільності [19].

У сучасних умовах, обумовлених масовими внутрішніми переселеннями здобувачів освіти та значною кількістю студентів, які опинилися за кордоном, проблема забезпечення житловими умовами набула критичного характеру. Нестача місць у гуртожитках та втрата житла й майна частиною громадян, особливо з тимчасово

окупованих територій, значно ускладнили реалізацію права на освіту. Крім того, широке впровадження дистанційного формату навчання та цифровізація освітніх процесів висунули нові вимоги до технічного забезпечення студентів. Особливо актуальним це питання є для студентів-юристів, яким для ефективного навчання необхідний доступ до комп'ютерів і якісного інтернету. Проте вартість такого забезпечення залишається суттєвим фінансовим бар'єром. Непоодинокі випадки, коли студенти змушені використовувати мобільні телефони як основний засіб для участі в навчальному процесі, що суттєво обмежує їх можливості опановувати матеріал на належному рівні.

Окрім фінансових і житлових аспектів, значні виклики пов'язані з психологічним станом студентів. Постійна загроза життю, втрати близьких і вимушене переселення негативно вплинули на емоційний стан молоді, спричинивши зниження мотивації, емоційне вигорання та депресію. Для студентів юридичних спеціальностей ці проблеми мають додатковий вимір: у багатьох з них підірвано віру в можливість дотримання норм міжнародного права та виконання вимог Женевських і Гаазьких конвенцій, особливо в контексті порушень, пов'язаних із депортацією українських дітей та іншими військовими злочинами.

Завершуючи аналіз, необхідно висвітлити питання забезпечення безпеки, яке, хоча й останнє за порядком викладення, є ключовим для розуміння викликів у сфері освіти під час війни. У цьому аспекті юридична освіта не відрізняється від інших напрямів, адже головним завданням було створення умов для забезпечення освітнього процесу в повному обсязі навіть за надзвичайних обставин. Колосальні ресурси, спрямовані на розбудову укриттів та відновлення пошкодженої освітньої інфраструктури, могли б використовуватися для розвитку освіти та вдосконалення освітніх практик у мирний час.

Висновки

Аналіз права на юридичну освіту в умовах війни демонструє виняткову стійкість системи освіти та її здатність адаптуватися

до найскладніших обставин. Попри безпрецедентні виклики, пов'язані з доступністю, безпекою та організацією навчального процесу, освітня система змогла забезпечити реалізацію права на юридичну освіту, підтримуючи високі стандарти навчання. Водночас, ці виклики стали каталізатором глибоких трансформацій, які не лише мінімізували негативні наслідки, але й відкрили нові можливості для удосконалення якості освіти та зміцнення гарантій її реалізації навіть у надзвичайних умовах.

По-перше, забезпечення рівного доступу до освіти стало одним із головних досягнень. Завдяки релокації університетів, створенню мережі безпечних центрів тестування і впровадженню дистанційного навчання, вдалося зберегти освітній процес навіть у регіонах, які найбільше постраждали від війни.

Фінансова складова освіти, однак, виявилася значним викликом. Підвищення вартості навчання, скорочення державного замовлення та економічна нестабільність вплинули на доступність навчання для студентів, особливо для контрактників.

Фізична безпека студентів та викладачів була забезпечена завдяки масштабним інвестиціям у розбудову укриттів і відновлення пошкодженої інфраструктури. Цей досвід, хоча й вимушений, став нагадуванням про те, наскільки важливо створювати безпечне освітнє середовище, що служить не лише інструментом передачі знань, а й опорою для суспільства у найскладніші часи.

Дистанційне навчання, попри початкові труднощі, стало потужним інструментом підтримки якості освіти. Університети швидко впровадили цифрові рішення, адаптували навчальні програми та створили платформу для прозорості й доступності навчального процесу. Для юридичної освіти це стало не лише відповіддю на кризу, а й поштовхом до інтеграції новітніх технологій у професійну підготовку. Використання штучного інтелекту, електронного судочинства та інших цифрових інновацій не лише забезпечує актуальність навчання, але й готує студентів до викликів майбутнього.

Воєнний стан виявив слабкі місця у практичній підготовці, яка завжди була

складною складовою юридичної освіти. Проте розвиток віртуальних технологій, таких як симулятори допитів чи судових процесів, створює нові можливості для інтерактивного навчання. Це дозволяє компенсувати обмежений доступ до реальної практики, підвищуючи рівень підготовки студентів.

Активізація міжнародної співпраці стала одним із найпозитивніших результатів. Програми подвійних дипломів, участь у спільних міжнародних проєктах і академічна мобільність відкрили нові горизонти для українських юридичних шкіл. Це не лише зміцнило їх позиції в міжнародному академічному середовищі, але й сприяло впровадженню передових методик навчання та підвищенню стандартів освіти.

Незважаючи на фінансові, соціальні та психологічні виклики, юридична освіта в Україні не лише вистояла, а й продемонструвала потенціал для розвитку. Важливо, щоб здобутий досвід був використаний як основа для розбудови нової, більш стійкої та прогресивної системи освіти. Юридична освіта має ключове значення для відновлення країни, зміцнення верховенства права та побудови демократичного суспільства. Сучасні студенти-юристи, які отримують освіту в ці складні часи, несуть особливу місію: створити правову основу, яка гарантуватиме, що подібні трагедії не повторяться, а права людини та справедливість стануть основою нової України.

Література

1. Milton, S. Higher education and sustainable development goal 16 in fragile and conflict-affected contexts. *High Educ* 81, 89–108 (2021). DOI: 10.1007/s10734-020-00617-z.
2. Salha, S., Tlili, A., Shehata, B., Zhang, X., Endris, A., Arar, K., Mishra, S., & Jemni, M. How to Maintain Education During Wars? An Integrative Approach to Ensure the Right to Education. *Open Praxis*, 16(2), pp. 160–179. DOI: 10.5944/openpraxis.16.2.1175.
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. МОН України, ДНУ Інститут освітньої аналітики. / Заг. ред. С. Шкарлета.

Київ: 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiyaInformativn.zbirnOsvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 06.11.2024).

4. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.

5. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 368с.

6. Беззубко Б. І., Пономарьова А. О. Переміщені заклади вищої освіти: нові виклики і перспективи // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна». 2023. Вип. 104. С. 100–111. DOI: 10.26565/2311-2379-2023-104-11.

7. Vieira, D., Mutize, T., Chinchilla, J. R. Understanding access to higher education in the last two decades [Електронний ресурс]. 21 December 2020. URL: <https://www.iesalc-unesco.org/en/2020/12/23/understanding-access-to-higher-education-in-the-last-two-decades/> (дата звернення: 19.11.2024).

8. Council of Canadian Law Deans. Canadian Law Schools [Електронний ресурс]. URL: <https://cclcd-cdfdc.ca/law-schools/> (дата звернення: 19.11.2024).

9. Топ-10 юридичних університетів України. URL: <https://ua.h-index.com/uk/news/top-10-law-universities-in-ukraine> (дата звернення: 20.11.2024).

10. Yevdokymova N. Resilience and Reform: The Impact of War and Conflict on Innovation in Higher Education. SSRN. October 10, 2023. DOI: 10.2139/ssrn.4602827. URL: <https://ssrn.com/abstract=4602827> (дата звернення: 25.10.2024).

11. Мінімальний бал 150: як вплинуло підвищення вступних вимог на систему юридичної освіти? [Електронний ресурс]. URL: https://dejure.foundation/minimalnyj-bal-150-yak-vplynulo-pidvyshhennya-vstupnyh-vymog-na-systemu-yurydychnoy-osvity/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.11.2024).

12. Право: все про спеціальність D8 (081) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.education.ua/news/2023/10/31/pravo-vse-pro-spetsialnist-081/> (дата звернення: 01.12.2024).

13. Susskind R. Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future (3rd edition). Oxford University Press. EUA, 2023. 293p.

14. Verdu, A., Niemi, J. Virtual reality in legal education. Challenges and possibilities to transform normative knowledge // The European Digital Economy. 2023. P. 120–140. DOI: 10.4324/9781003450160-10. URL: https://www.researchgate.net/publication/376462431_Virtual_reality_in_legal_education_Challenges_and_possibilities_to_transform_normative_knowledge (дата звернення: 20.11.2024).

15. Модернізація юридичної освіти для підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції України [Електронний ресурс]. URL: <https://international.knu.ua/modernizacziya-yurydychnoy-osvity-dlya-pidtrymky-yevropejskoyi-ta-yevroatlantychnoyi-integracziyi-ukrayiny/> (дата звернення: 20.10.2024).

16. Константинов С. Юридична освіта та підготовка правників в умовах воєнного стану // New Ukrainian Law. 2023. С. 98–103. DOI: 10.51989/NUL.2023.2.12.

17. Ціни зросли до 30%: скільки коштує рік навчання на юриста. URL: https://24tv.ua/education/skilki-koshtuye-vishha-osvita-ukrayini-tsini-pravo-zrosli-do_n2593374 (дата звернення: 25.11.2024).

18. Середня освіта: все про спеціальність А4 (014). URL: <https://www.education.ua/news/2024/05/21/serednia-osvita-vse-pro-spetsialnist-014/> (дата звернення: 25.11.2024).

19. Осипчук А., Яковлев М., Суслів А., Усачова В., Шулімов С. Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії [Електронний ресурс]. Київ: Школа політичної аналітики НАУКМА, 2022. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/universytety-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 19.11.2024).

SUMMARY

The article provides a comprehensive analysis of the right to legal education during wartime, focusing on the challenges of accessibility and the guarantees of its realization. It establishes that the right to education, enshrined in the Constitution of Ukraine and various international instruments, becomes particularly significant during periods of armed conflict. The organizational and institutional aspects of ensuring the right to legal education are examined, including the implementation of the National Multidisciplinary Test, the adaptation of educational programs to remote learning conditions, and measures to ensure the safety of students and faculty.

Particular attention is given to the financial, social, and psychological challenges that affect access to education, highlighting the increasing economic burdens on students and the necessity for innovative solutions. The study explores cutting-edge approaches, such as the integration of digital technologies into the educational process and the

enhancement of international collaboration, which have opened new horizons for Ukrainian legal education.

The analysis emphasizes that the war has acted as a catalyst for transformative changes in legal education, promoting the development of more resilient, high-quality educational practices. These adaptations have not only ensured the continuity of education but have also prepared students for the evolving demands of the legal profession in a rapidly changing global context.

Despite the unprecedented difficulties, legal education in Ukraine demonstrates remarkable resilience, preserving its potential as a vital component of the country's legal and societal stability. The findings underscore the critical role of legal education in fostering the rule of law, rebuilding the nation, and upholding democratic principles during and after times of crisis.

Keywords: right to education, legal education, accessibility of education during crises, challenges to ensuring the right to legal education.